

Az irodalom határterületei Irodalom és film

Bevezetés:

1. Az irodalom és filmművészet párhuzamosan létező művészeti ágak. Az irodalom több ezer éves, míg a filmművészet jó 70 éves. Igaz ugyan, hogy 1896-ban vetített először a Lumiere testvérpáros mozgóképet, filmművészetről csak a harmincas évektől beszélhetünk. (néma, fekete-fehér, majd hangos fekete-fehér, utána a színes) A filmművészet óriási változásokon ment keresztül a technikai fejlődés következtében, de ennek kifejtése itt most nem feladat.
2. Irodalom és film? Milyen viszonyban van e két művészeti ág? Az irodalom nevezhető elsődleges, autonóm művészetnek, míg a film inkább alkalmazott művészet. A sikeres filmek jó része irodalmi adaptáció, bár az is igaz, hogy egy kiválóan megírt forgatókönyv alapján is készíthetnek sikeres filmet. Utána adják ki regényként a történetet. Erre példa a *Virágot Algernonnak*.

Tárgyalás:

1. Tételtem témájául egy magyar filmet választottam: Szabó István rendezte Móricz Zsigmond regényéből a *Rokonok* c. filmet 2005-ben, a mozikba 2006 elején került. 1954-ben is készült ebből a regényből film, akkor Máriássy Félix rendezte. A magyar filmnek abba a jelentős realista hagyományába tartozik, amely a *társadalom- és a lélekábrázolásra* helyezi a hangsúlyt, a társadalmat és az emberi személyiséget együtt, egymással kölcsönhatásban vizsgálja. *A regényt* Móricz Zsigmond 1930 nyarán írta, és 1932-ben jelent meg könyv alakban. A regény a 19. századi nagy francia realista regények hagyományát folytatja, a *karrierregény* egy változatát valósítja meg.

Szabó István klasszikus magyar irodalmi anyaghoz nyúl, egy jelentős magyar regény megfilmesítésére vállalkozik. Szabó István eddig ilyen mozifilmet nem rendezett: vagy ő írta a saját forgatókönyveit, vagy nem magyar irodalmi művet vitt filmre. *A Rokonokban* viszont arra vállalkozott, hogy egy jól ismert magyar klasszikus regényt kellő hűséggel filmesítsen meg. A realista filmkészítési mód és az irodalmi adaptáció hagyománya nagyon sokat bíz a párbeszédre, a szövegre. A film szövege nagyon hűségesen követi a regényt, természetesen nem abban az értelemben, hogy a regény minden mondata benne lenne, hanem abban az értelemben, hogy a filmben nagyon kevés az olyan szöveg, amit nem Móricz írt volna. A szereplők folyamatosan beszélnek egymással, és a kép is ezt a párbeszéd-folyamatot van hivatva alátámasztani. Sokszor látjuk nagyon közelről a szereplők arcát, a beszélők szemét, mimikáját közvetlen közelről figyelhetjük.

Ebből következik a színészi játék egyik lehetséges módja is: a *mikrorealista* lélektani színjátszás. Ebbe a játéktílusba illeszkedik a két főszereplő: amikor Kopjáss István és Lina párbeszédeit, vitáit, veszekedéseit és összébéküléseit látjuk, mindannyiszor arra koncentrálnak, hogy mi minden történik a két ember között és a két emberben. Sok mellékszereplőt is ugyanilyen eszközökkel jelenítenek meg a színészek: habár nem ismerjük Berci bácsi vagy Kati néni egész életét, sorsát, körülményeit, de az a néhány jelenet, ami őrölk szól, egész embert rajzolnak a néző elé.

Két egészen más típusú színészi játékkal is találkozhatunk a filmben. Kardics bácsit igazán *vígjátéki figurának* látjuk, folyamatos rohanása, lihegése, ideges röhögései komikusan elrajzoltak, szándékosan elnagyoltak. Nem egy valós személyiséget ismerünk meg, hanem megismerjük a *gátlástalan pénzembert*, az ellentmondást nem tűrő gazdagot, aki a maga hatalma és gazdagsága érdekében semmitől nem riad vissza. A vígjátéki, túlzásokkal ábrázolt

figura inkább típusként, mintsem egyénített alakként jelenik meg a filmben. Ugyanígy **sematizáltan komikus figura** Keék Imrike, a polgármester titkára. Ugrál, rohan, fontoskodik, hajbókol, igazi bennfentes szolga, igazi talpnyaló, de ennek a játéktílusnak megfelelően nem egyénített, hanem komikusan elrajzolt figura. A harmadik ilyen vígjátékian ábrázolt alak a Kardics bácsi melletti banktisztviselő, Kardics bácsi behízelt modorú, alázatos és kígyószzerűen tekerő küldönce.

Jelen van a filmben egy harmadik, egy **szimbolikus játéktílus** is. A többször felbukkanó hajléktalan koldus sorsáról nem tudunk meg semmit, de visszatérő alakja mégis a film egyik fontos rétegét alkotja. A figura titokzatossága nemcsak abból fakad, hogy kívülálló ahhoz a gazdag, úri, dzsentri világhoz képest, amit a film ábrázol, hanem abból is, hogy szimbolikus a szerepe. Ő jeleníti meg, ő képviseli azt a világot, ami kívül esik a politizáló urak zárt, önmagát éltető társadalmán. Egy szimbolikus figura szimbolikus megtestesítője a hajléktalan, ezért egészen más a szerepfelfogása, játéktílusa is. Ezt a figurát Szabó István teremtette, így kapcsolja a regényt saját korunkhoz, a 21. század elejének magyar társadalmához. Ez a kéregető azért fontos, mert az ő alakja és szerepe a film készítőinek legönállóbb alkotása. Alig tudunk róla valamit, de jelen van: Kopjáss akár a lakásából megy a hivatalba, akár a Sertéstenyészőt szemléli meg, vele találkozik. Mintha a film figyelmeztetni szeretne bennünket: akármit gondoljunk is a hatalmi elit belső viszonyairól, küzdelmeiről, tiszta vagy korrupt mivoltáról, az ő életük mégsem az egész élet Magyarországon, csak egy szűk réteg élete. Sőt, elvileg ők a felelősök mindazok életéért, sorsáért, lehetőségeiért, akik nem a városháza vagy vármegyeháza díszes lépcsőit koptatják.

2. Mi az, amiben többet tud adni a film?

A film maximálisan kihasználja azt a lehetőséget, hogy egy világot a maga apró gesztusaiban, tárgyaiban, mondataiban és pillantásaiban varázsolhat a néző elé. Megmutatja azt, hogyan emelik föl a város vezetői Kopjáss tegeződés, a Béla bácsizás révén. Megmutatja, hogyan állnak és várnak a meghallgatásra várók “az öreg” előszobájában, míg mások előtt nyitva az út. Megmutatja, milyen gesztusok vannak egymás között (például az alispánnak a pesti úton), és ezek a gesztusok hogyan változnak meg a hivatalban, a kishivatalnokok előtt, vagy az utcán, a kívülállók előtt. Látjuk őket a kaszinóban, az estélyen, a kártyaasztalnál, a választás utáni éjszakán a vendéglőben. Látjuk mindazokat a gesztusokat, amelyekről összetartozónak érzik magukat.

A film sok közelképpel dolgozik, kihasználva azt a lehetőséget, hogy az emberi arcot közelről mutassa, az ember arcán a gondolatok, döntések és szavak formálódását, az elhatározások keletkezését vagy elmúlását. Ugyanis a film másik tartalmi rétege az a belső történet, ami Kopjássban és Kopjáss emberi viszonyaiban lejátszódik. Azt látjuk, hogyan változtatja meg pozíciója a főhőst, hogyan küszködik ő is, családja is az új helyzettel. Látjuk a feleségével, Linával az ebédlőasztalnál, a konyhában a vasalásnál, este az ágyban, a kerti lugasban, látjuk azokat a párbeszédeteket, amelyekben megvívják a maguk külső és belső harcát. Hogyan tudnak életformát váltani, hogyan tudnak tisztességesek maradni, hogyan tudnak a pénzzel bánni, azt elkölteni és megszerezni, hogyan fejezik ki a sérelmeiket, megbántottságaikat, és hogyan tudják kezelni az érzékeny pontokat, a rokonságot és Kopjáss titkolt vágyakozását Magdaléna iránt.

Kopjáss István vágódását azzal is motiválja a film, hogy nagyon hasonlóan mutatja a két nőalakot (gondoljunk csak az estély jelenetére, ahol a két nő arca egészen egymás mellett jelenik meg). A két nő nagyjából azonos korú, egymással rokonságban állnak. Ám közülük az egyiket ismeri és feleségének tudja Kopjáss, a másik azonban – aki mindig elérhetetlen távolságban volt tőle – most hirtelen karnyújtásnyi távolságra kerül.

És Magdaléna van jelen Kopjáss István álmában. Ez az álom háromszor ismétlődik meg a filmben, és az álom logikáját követve összekeveredik benne a pesti kiküldetés és Magdaléna, az alispán (Andris bácsi) és a Sertéshizlalda képe. A vasút, az utazás egyszerre jelképezi új életútját, azt, hogy sikerült – illetve harmadszor azt, hogy nem sikerült – felkapaszkodnia az új életet jelentő vonatra. Kopjáss István álmai a benne lévő zűrzavarról tanúskodnak, és arról, mi mindent kellene tisztázni és megértenie ahhoz, hogy ebben az új helyzetben sikeres legyen.

Erről a zavarodottságról tanúskodnak a Magdalénával való találkozásai és beszélgetései, amelyek mindannyiszor felkavarják Kopjáss érzéseit és gondolatait. De a benne lévő zűrzavarról szólnak más jelenetek is, például a taxisofőrrel folytatott második párbeszéde, amelyben másokkal szembeni dühét tölti ki egy neki alárendelt emberen, olyanon, aki dadog és izzad a nagyhatalmú úr előtt.

A film időrendje ugyanúgy lineáris, mint a könyvé, nem töri meg sehol ezt az időben előrehaladó, néhány hetet felölelő történetet. Míg a regényből az előzményeket a főügyészé választás utáni nap eseményeibe ágyazva tudjuk meg, addig a film ezt is időrendben ábrázolja. Először a korábbi életformáját, a tisztos városi kishivatalnok középpolgári életét látjuk (a reggelit a lugasban), majd ezt követően kerül sor az ügyészválasztásra, és Kopjást ezt követően már az új posztján látjuk elfogódottan, kicsit tanácstalanul. Az utolsó képben, befejezésül a film a haldokló Kopjáss Istvánt mutatja, egyszerre lekerekítve és nyitva hagyva a történetet. A regény teljesen nyitva hagyja a kérdést, a film azt sugallja, hogy Kopjáss meghalt, minden elveszett. Ez az ítélet Móricz véleménye a dzsentirről, nem válthatja meg Magyarországot ez a társadalmi réteg. Szabó István véleménye hasonló, korunk politikai elitje ijesztően hasonlít Kopjásséhoz, a mai Magyarország a korrupctak országa, a jó szándékú, építő erő is besározódik, lealjasodik.

Befejezés:

Ajánlom ezt a filmet fiataloknak és időseknek egyaránt. Ha olvasta a néző a regényt, akkor is nagy élmény, ha nem, akkor megismeri a történetet, ill. kedvet is kaphat az olvasásra. Lehet utalni a szereposztásra, a helyszín szépségére, a szecessziós kisvárosi részletekre, a polgári otthon berendezésére, az érdekes képi megoldásokra, pl. a por gyakori megjelenésére, utcán és szobabelsőben egyaránt.